

Literatura dziecięca w Rosji – geneza i założenia ideowo-gatunkowe

Natalia Dutko

Uniwersytet Gdański, Wydział Filologiczny, Instytut Rusycystyki i Studiów Wschodnich
E-mail: natalia.dutko33@gmail.com

Tutor: dr Liliana Kalita

Uniwersytet Gdański, Wydział Filologiczny,
Instytut Rusycystyki i Studiów Wschodnich

Słowa kluczowe – *literatura dziecięca, rosyjska literatura dla dzieci, funkcje literatury dziecięcej, gatunki prozy dla dzieci*

Literatura dziecięca – rys historyczny

„Literatura dziecięca” to termin bardziej złożony, niż może się wydawać. Przede wszystkim, są to książki, opowiadania, które zostały napisane dla dzieci. Autor celowo stara się, aby jego utwór był zrozumiały dla czytelników w określonym wieku. Jednakże termin „literatura dziecięca” obejmuje także książki napisane przez same dzieci. Ponadto zakres pojęcia „literatura dla dzieci”, jest znacznie pojemniejsze niż „literatura dziecięca”. Pojęcie literatury dla dzieci” oznacza bowiem zarówno literaturę dziecięcą, jak i tę dla dorosłych, którą dzieci potrafią zrozumieć.

Historia literatury dziecięcej zaczyna się w X — XI wieku, kiedy popularne były legendy, baśni i bajki. W tym czasie dzieci w Europie były postrzegane i traktowane jako niedojrzałe, tymczasem na Bliskim Wschodzie dla dzieci były pisane traktaty w książce *Kabus-Name*. Pojawienie się rosyjskiej literatury dziecięcej można datować na rok 1490, kiedy to Dymitr Gierasimow napisał manuskrypt, podręcznik do nauki łaciny dla dzieci, zatytułowany *Donatus*. Książki tych czasów zbierały w całość bajki czy eposy. Pierwszą drukowaną książką w Rosji dla dzieci było *Abecadło* autorstwa Iwana Fiedorowa. Rozwój literatury dla dzieci przechodził od literatury edukacyjnej do literatury pięknej – narodziła się także poezja dziecięca. W XVII wieku na Rusi pojawił się pierwszy poeta – Sawwatij. Pisał on wiersze adresowane dzieciom. Jednak jako pierwszego rosyjskiego pisarza dla dzieci można uznać Kariona Istomina, żyjącego również w XVII wieku. Jego opowiadania i wiersze zawierały grę, ironię i humor.

XVIII wiek jest czasem przemian w dziecięcym świecie. Ludzie odkryli, że dzieciństwo to niezwykle ważny okres w życiu człowieka, a dzieci mają swój własny świat, pełen radości i tajemnic. W tworzeniu literatury dla dzieci uczestniczyli tacy pisarze jak Nikołaj Karamzin czy Michaił Łomonosow. Nawet caryca Katarzyna II pisała bajki dla swojego wnuczka Aleksandra. XIX wiek był złotym wiekiem literatury dziecięcej – zaczęło pojawiać się to, z czym do czynienia mamy dzisiaj. Baśnie Iwana Kryłowa lub poetyckie bajki Aleksandra Puszkina weszły na trwałe do lektur przeznaczonych dla dzieci, mimo że utwory tych autorów wcale nie były im adresowane. Wasilij

Żukowski wniósł wiele w rozwój literatury dla dzieci. Pisał wiersze dla swojej córki, a później także dla swoich wnuków. Nikołaj Niekrasow napisał siedem wierszy w latach 1864–1873. Najpopularniejszy z nich to *Dziadek Mazaj i zające* (1870). Koniec XIX wieku i początek XX to czas ogromnych przemian. Okazało się, że problemy dzieci są nierozwiązane, a nawet ignorowane. Naukowcy zaczęli również interesować się dzieciństwem, które jest bardzo ważną częścią życia. Dlatego też literatura zaczęła dotyczyć problemów dzieci i dzieciństwa. W Rosji wyglądało to trochę inaczej – od 1917 roku literatura była wyrazem propagandy państwowej, miała za zadanie kształcić nowy typ człowieka. Do literatury powróciło w pewnym stopniu średniowieczne zmieszanie dorosłego i dziecięcego życia. Po rozpadzie ZSRR nastąpiła epoka nowoczesności w literaturze dziecięcej. Proza starała się odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób rozwiązać problemy dzieci w świecie dorosłych. W latach 90. XX wieku nastąpił rozwój prasy i były wydawane takie czasopisma jak: *Wesołe lekcje*, *Dzwoneczek* i inne. Najpopularniejszymi gatunkami w literaturze dla dzieci są baśnie, kryminały i fantasy. W pierwszej połowie lat 90. publikowano utwory, co do których była pewność, że znajdzie odbiór u dziecięcej widowni – były to baśnie Hansa Christana Andersena, powieści Astrid Lindgren i Alana Milna. Obecnie dzieciom potrzebne są książki, które wyjaśnią im współczesny świat. Niestety, można zauważyć, że literatura dziecięca nie jest w zbyt uprzywilejowanej pozycji. Wynika to z faktu, że dzieci spędzają coraz więcej czasu przed komputerem i telewizorem.

Cechy i gatunki literatury dla dzieci

Przedmiotem literatury dziecięcej jest znajomość i przedstawienie rzeczywistości w sposób zrozumiały dla dziecka. Jednak wiedza o świecie, która znajduje odzwierciedlenie w tego typu literaturze, musi mieć swój wyjątkowy charakter i uwzględniać wiedzę czytelnika. Główną rolą literatury dziecięcej była i jest edukacja dotycząca poszczególnych dziedzin życia, ale też wpajanie wartościach moralnych. Oczywistym jest, że literatura dla dzieci różni się od tej dla dorosłych, również tym, że pojawiła się znacznie później. Między opowiadaniem napisanym dla dzieci i opowiadaniem adresowanym dorosłym można zauważyć różnice tematyczne i funkcjonalne.

W specyfice literatury dziecięcej leży możliwość rozróżnienia kilku grup w oparciu o wiek czytelnika:

1. od 1 roku do 3 lat – to jeden z najbardziej intensywnych okresów, w których kształtują się funkcje fizyczne i psychika, dlatego też książki powinny zapoznawać dziecko ze światem i pomagać rozwijać mowę. Literatura dla najmłodszych – to bardzo trudne zadanie dla autora książek, ponieważ musi on napisać proste utwory, które będą zrozumiałe od razu dla dziecka, nieznającego jeszcze świata. Dlatego słowa powinny być konkretne, lecz proste, a zdania krótkie, tak aby dziecko uczyło się mówić. Przykładowymi utworami mogą być wiersze Agnes Barto czy Kornieja Czukowskiego.
2. od 3 do 6 lat – w tym czasie formują się główne cechy charakteru człowieka. Dlatego opowiadania dla dzieci w tym wieku powinny zawierać grę słów, którą dziecko może zrozumieć. Książki powinny także opowiadać o tym, jak zbudowany jest świat. Przykładami mogą być wiersze Samuela Marszaka: *Karuzela* (1968) i *Cyrk* (1968).
3. od 6 do 8 lat – okres, kiedy dziecko rozwija się fizycznie i emocjonalnie, a także intelektualnie. Zaczyna się edukacja szkolna. W tym czasie dziecko stopniowo przechodzi od słuchania książek do samodzielnego czytania. W tym wieku dziecko zadaje mnóstwo pytań, a czytanie książek pomaga mu znaleźć odpowiedzi na nurtujące go pytania.

4. od 9 do 14 lat – u dzieci rozwija się świadomość i aktywność poznawcza. Pojawiają się myśli o przyjaźni, miłości. W książkach dla dzieci w tym wieku zaczynają pojawiać się nowe motywy. Zadaniem autora jest stworzyć interesującą książkę, aby dziecko, które dopiero nauczyło się czytać, nie miało żadnych trudności w jej odbiorze. Gatunki idealne dla dzieci w tym wieku to encyklopedia dla dzieci, książki przygodowe.
5. od 14 do 18 lat – nastolatek uczy się myśleć samodzielnie, formuje się indywidualizm. Im bliżej osiemnastego roku życia, tym literatura staje się poważniejszą, prawie dla dorosłych. Proza, która jest charakterystyczna dla tej grupy wiekowej to chociażby opowiadania Władysława Krapiewina, mówiące o konflikcie pokoleń.

Charakterystyczna dla literatury dziecięcej jest różnorodność gatunkowa. Wydzielamy tutaj: zagadkę, bajkę, baśń, wiersze, eposy, opowiadania, opowieści i powieści. We współczesnej literaturze utworzyły się także nowe gatunki jak fantasy czy horror:

- a. Zagadka to gatunek należący do folkloru. Budzi w dzieciach zainteresowanie. Zgadywanie dla nich to pewnego rodzaju gra. Zagadka uczy dzieci myślenia, dostrzegania poszczególnych właściwości przedmiotu lub zjawiska i porównywania ich.
- b. Bajka to jeden z głównych gatunków literatury dziecięcej. To po prostu wymyślone opowiadania. Problemem niewspółczesnych bajek jest leksyka i język – niektóre słowa i wyrażenia zmieniają swoje pierwotne znaczenie. Pisarze tworzą bajki, ponieważ jest to ulubiony gatunek literacki dzieci. Bajki dla najmłodszych zawierają jedną główną ideę. Bajki dla nieco starszych dzieci pomagają im poznać i zrozumieć samych siebie. Najbardziej znanymi autorami bajek są bracia Grimm, Hans Christian Andersen.
- c. Baśń to utwór wierszowany i ma charakter satyry. Zazwyczaj na końcu baśni znajduje się ludowa mądrość. Bohaterami baśni są zazwyczaj zwierzęta i rośliny.
- d. Wiersze są gatunkiem, który jest uwielbiany przez dzieci, gdyż chętnie ich słuchają i bardzo szybko je zapamiętują. Wiersze rozwijają myślenie, pamięć i mowę. Autorami poezji dla dzieci są m.in./np. Agnes Barto, Samuel Marszak.
- e. Opowiadanie ma jedną linię fabularną. Właśnie ze względu na swoją objętość, dzieci je uwielbiają. Często pojawiają się tam opisy, które mają za zadanie rozwijać wyobraźnię dziecka.
- f. Opowieść to gatunek pomiędzy opowiadaniem a powieścią (pod względem objętości tekstu). Ten gatunek jest nazywany także krótką powieścią z chronologiczną linią fabularną. Głównym tematem opowieści są relacje między dziećmi a dorosłymi, co również pomaga dzieciom zrozumieć świat dorosłych i świat, w którym żyją.
- g. Powieść to gatunek, który jest najbardziej rozbudowany z wyżej wymienionych i ma złożoną linię fabularną. Przeznaczony jest dla dzieci od 11 roku życia i młodzieży. Powieść rozwija myślenie, mowę, wyobraźnię, rozszerza zasób słów.

Literatura dziecięca to oddzielna, niezależna część literatury, która związana jest z psychologią. Oczywiście, forma i tematyka różni się od tej dla dorosłych. Literatura dla dzieci ma swoje cechy, a także swoje zadania i funkcje. Wydziela się 3 główne funkcje literatury dziecięcej. Pierwszą z nich to funkcja estetyczna. Dzięki niej dzieci poznają sztukę. Druga to funkcja poznawcza, która zaznajamia dzieci ze światem. I ostatnia to funkcja moralna, która ma na celu zaszczepić

w dziecku wartości moralne. Literaturoznawcy wymieniają także inne funkcje: edukacyjną, rozwijającą, komunikacyjną i kulturoznawczą.

Podsumowanie

Dziś literatura ma przed sobą wiele problemów. Dzieci nie chcą czytać – wszystko to jest związane z pojawieniem się i rozwojem nowych technologii i globalną komputeryzacją. Obecnie jest również kłopot ze znalezieniem książek dla dzieci. Wynika to z braku autorów nastawionych na tworzenie wyłącznie dla dzieci, a także z faktu, że pisarze po prostu nie piszą dla dzieci – w sklepach można znaleźć o wiele więcej książek dla dorosłych. A jeżeli zdarzy się, że autorem tekstu jest dziecko, to utwory te rzadko są publikowane.

Współczesny świat i relacje międzyludzkie zmieniają się nieustannie. To wyzwala w ludziach uczucie samotności, wyobcowania, utraty trwałych wartości moralnych u dorosłych, nie wspominając już o dzieciach, którym rodzice nie poświęcają często tyle czasu, ile to konieczne. Zatem istnienie literatury dziecięcej, która pomagałaby zrozumieć świat jest bardzo ważną kwestią i zadaniem dla pisarzy.

Literatura

Adamczykowa, Z., 2008. *Literatura "czwarta" - w kręgu zagadnień teoretycznych*. [w:] K. Heska-Kwaśniewicz (red.) *Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980)*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 13–28.

Czechowski, J., 2007. Funkcje edukacyjnej literatury dla dzieci i młodzieży. *Kultura i edukacja*, 2, 7–21.

Kadykało, A., 2014. *Dzieciństwo jako rosyjski temat kulturowy w XX wieku*, Kraków: Księgarnia Akademicka.

Murawska-Ślęzak, M., 2012. *Rola literatury dziecięcej w procesie wychowawczo-dydaktycznym* [online] <http://www.edukacja.edux.pl/p-10811-rola-literatury-dzieciecej-w-procesie-wychowawczodydaktycznym.php> [dostęp: 09.02.2017]

Барковская, Н.В., Литовская М.А., 2010. *Детская литература сегодня, сборник научных статей*, Екатеринбург: УрГПУ.

Воскобойников, В., 2012. *Детская литература вчера и сегодня. А завтра?* [online] <http://magazines.russ.ru/voplit/2012/5/v7.html> [dostęp: 08.02.2017]

Здир, В., 2011. *Специфика детской литературы* [online] <https://www.stihi.ru/2012/01/23/4290> [dostęp: 08.02.2017]

Кукулина, М., 2007. *Функции детской литературы*. [online] <https://www.stihi.ru/2007/03/06-1095> [dostęp: 08.02.2017]

Krótką notką o autorze: Posiada tytuł licencjata filologii rosyjskiej ze specjalizacją język biznesu i translatoryka na Uniwersytecie Gdańskim. Obecnie studentka studiów magisterskich. W kręgu jej zainteresowań znajdują się podróże, kultura rosyjska i arabska. Realizuje pracę dyplomową na temat obrazu mężczyzny w literaturze rosyjskiej na przykładzie twórczości Jewgienija Griszkowca i Olgi Sławnikowej.